

УЛІК І ЗАХОЎВАННЕ КНІЖНЫХ ПМНІКАЎ

Захаванне дакументальнай спадчыны ўсведамляецца сёння як адна з асноўных праблем, што стаіць перад сусветным грамадствам. У 1992 г. ЮНЕСКА прыступіла да рэалізацыі праграмы «Памяць свету». Яе галоўнай задачай з'яўляецца выратаванне рукапісных і друкаваных збораў, захаванне бібліятэчных і архіўных каштоўнасцей, што знаходзяцца пад пагрозай знішчэння.

Улік і захоўванне кніжных помнікаў у нашай краіне здзяйсняецца ў адпаведнасці з Законамі Рэспублікі Беларусь «Аб бібліятэчнай справе ў Рэспубліцы Беларусь», «Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны Рэспублікі Беларусь», «Аб Нацыянальным архіўным фондзе і архівах у Рэспубліцы Беларусь»; Палажэннем аб Нацыянальным архіўным фондзе Рэспублікі Беларусь, унутранымі інструкцыямі ўстаноў-фондатрымальнікаў. Асноўныя правілы ўліку кніжных помнікаў уключаны ў [праект Палажэння аб Нацыянальным фондзе кніжных помнікаў Рэспублікі Беларусь](#).

Улік кніжных помнікаў можа быць дзяржаўным, цэнтралізаваным і ўнутраным. Ён уключае іх рэгістрацыю, апісанне і прыняцце пад дзяржаўную ахову.

Аб'ектамі ўліку могуць быць адзінкавыя экзэмпляры, калекцыі, фонды, якія прадстаўляюць сабой гісторыка-культурную каштоўнасць.

Улік кніжных помнікаў, што знаходзяцца ў дзяржаўнай уласнасці, з'яўляецца абавязковым. Кніжныя помнікі, якія належаць грамадскім арганізацыям, недзяржаўным юрыдычным асобам, прыватным асобам, улічваюцца на добраахвотнай аснове ў адпаведнасці з заявай уладальніка.

Дзяржаўны ўлік кніжных помнікаў ажыццяўляе Упраўленне па ахове гісторыка-культурнай спадчыны і рэстаўрацыі Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь шляхам уключэння іх у Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь. Пасля гэтага аб'екты набываюць афіцыйны статус гісторыка-культурных каштоўнасцей, якія знаходзяцца пад аховай дзяржавы.

Цэнтралізаваны ўлік ажыццяўляецца шляхам стварэння нацыянальнага зводу кніжных помнікаў. Каардынацыя дзейнасці па яго стварэнні можа быць ускладзена на Нацыянальную бібліятэку Беларусі.

Унутраны ўлік кніжных помнікаў ажыццяўляюць арганізацыі і ўстановы-фондатрымальнікі. У інвентарную кнігу (вопіс) заносіцца даныя аб кожным экзэмпляры, якому прысвойваецца інвентарны нумар і шыфр захоўвання. Пячаткі ўстановы-фондатрымальніка, інвентарныя нумары, шыфры праостаўляюцца на адвароце тытульнага ліста.

Улік кніжных помнікаў, што ўтрымліваюць каштоўныя металы і камяні, жэмчуг, бурштын, вядзецца ўстановамі-фондатрымальнікамі ў адпаведнасці з Законам Рэспублікі Беларусь «Аб каштоўных металах і каштоўных камянях».

Праверка наяўнасці кніжных помнікаў ажыццяўляецца ўстановамі-фондатрымальнікамі не радзей аднаго разу ў пяць гадоў. Яе вынікі афармляюцца актам.

Кніжныя помнікі з'яўляюцца аб'ектамі вечнага захоўвання. Спісанне кніжных помнікаў з фонду можа здзяйсняцца толькі ў выключных выпадках па заключэнні камісіі па выключэнні дакументаў з фонду ўстановы-фондатрымальніка. Яно афармляецца пратаколам пасяджэння камісіі і адпаведнымі актам. Кніжныя помнікі не спісваюцца па такіх прычынах, як «дэфектныя», «зношаныя», «празмерна дублетныя».

Адна з самых важных і самых цяжкіх праблем пры рабоце з кніжнымі помнікамі – праблема іх фізічнага захавання, забеспячэння найбольш магчымай даўгавечнасці іх захоўвання.

Установы-фондатрымальнікі абавязаны забяспечваць захаванасць кніжных помнікаў, распрацоўваць і рэалізоўваць спецыяльныя правілы захоўвання.

Вызначальным павінен стаць выбіральны падыход да забеспячэння захаванасці дакументаў з улікам іх каштоўнасці, прыроды, фізічнага стану. Канцэпцыя захавання грунтуецца на рэаліях фізічнай сутнасці дакументаў, якія ствараюцца як масавы грамадскі прадукт з нізкай даўгавечнасцю. Неабходна захаваць аўтэнтычнасць як адну з важнейшых якасцей, што вызначаюць сапраўдную каштоўнасць кніжных помнікаў, якая патрабуе ўсебаковай абароны.

Захаванасць кніжных помнікаў – гэта нязменнасць іх фізічнага стану ў часе, якая забяспечваецца сукупнасцю прававых, арганізацыйных, прафілактычных, стабілізацыйных (кансервацыйных) і рэстаўрацыйных мер, што прадухіляюць страты кніжных помнікаў у выніку крадзяжу, фактаў вандалізму, тэхнагенных аварый, стыхійных бедстваў, іншых небяспечных абставін і дзеянняў.

Захаванасць фондаў забяспечваецца стварэннем і падтрымкай аптымальнага рэжыму іх захоўвання – нарматыўнымі ўмовамі ўтрымання дакументаў для іх доўгатэрміновага захавання і выкарыстання, санітарна-гігіенічным наглядом.

У адпаведнасці з агульнапрынятымі ў свеце патрабаваннямі кніжныя помнікі размяшчаюцца ў ізаляваных памяшканнях, абсталяваных тэхнічнымі сродкамі, што падтрымліваюць нарматыўныя параметры светлавога і тэмпературна-вільготнаснага рэжыму ва ўмовах, якія выключаюць біяпашкоджанне кніжных помнікаў.

Тэмпературна-вільготнасны, светлавы рэжымы, санітарна-гігіенічныя ўмовы захоўвання дакументаў павінны адпавядаць дзеючым стандартам і іншым нарматыўна-тэхнічным дакументам. Аптымальная тэмпература захавання кніжных помнікаў – $18^{\circ}\text{C} \pm 2^{\circ}\text{C}$, адносная вільготнасць паветра – 45–60%. Тэмпературна-вільготнасны рэжым павінен быць нязменным.

Рукапісныя кнігі, старадрукі і рэдкія дакументы захоўваюцца вертыкальна або гарызантальна (у спецыяльных кантэйнерах – скрынях, папках, футлярах – з бескіслотнага кардону з выкарыстаннем спецыяльнай паперы і тканіны для абгортвання і перакладак) на стацыянарным стэлажным абсталяванні. Асабліва каштоўныя помнікі сусветнага і нацыянальнага ўзроўня – у герметычных сейфах з аўтаматычным падтрыманнем зададзенай тэмпературы і вільготнасці.

Дэзінфекцыя, дэзінсекцыя і гігіенічная апрацоўка кніжных помнікаў і сховішчаў праводзяцца бяспечнымі метадамі з ужываннем рэчываў і матэрыялаў, якія не разбураюць іх.

Гігіенічная апрацоўка кніжных помнікаў праводзіцца не менш чым тры разы ў год, мікалагічны і энтамалагічны кантроль вядзецца рэгулярна.

Стабілізацыя (кансервацыя) і рэстаўрацыя кніжных помнікаў павінна выконвацца высокакваліфікаванымі спецыялістамі-рэстаўратарамі ў спецыяльных лабараторыях з прымяненнем экалагічна чыстых тэхналогій, а таксама матэрыялаў, што забяспечваюць даўгавечнасць, трываласць, зноса-, святло- і біяўстойлівасць помнікаў.

Рэстаўрацыя кніжных помнікаў выконваецца з захаваннем прымет іх аўтэнтычнасці. Найбольш каштоўныя паасобнікі папярэдне капіруюцца. Пры капіраванні выкарыстоўваюцца выключна бескантактныя метады, якія не разбураюць кнігі.

На кніжныя помнікі ствараюцца страхавыя і рабочыя копіі ў фарматах і на носьбітах, якія даюць магчымасць множнага далейшага капіравання (мікрафільмаванне, мікрафішыраванне, электронныя копіі).

Установы-фондатрымальнікі павінны распрацоўваць і рэалізоўваць сістэмы мер бяспекі кніжных помнікаў, што прадухіляюць іх страты ў выніку крадзяжу, фактаў вандалізму, тэхнагенных аварый, стыхійных бедстваў, іншых небяспечных абставін і дзеянняў.

Сховішчы, дзе размяшчаюцца кніжныя помнікі, павінны быць абсталяваны сродкамі абароны ад крадзяжоў, пажараў, затапленняў, іншых небяспечных з'яў – ахоўнай сігналацыяй, загараджальнымі прыладамі, сродкамі супрацьпажарнай аховы высокай надзейнасці. Тэхнічныя і спецыяльныя службы павінны весці рэгулярны нагляд за станам і эксплуатацыяй інжынерна-тэхнічнага абсталявання, забяспечваць яго тэхнічнае абслугоўванне і рамонт.

У арганізацыях, што захоўваюць кніжныя помнікі, павінны быць планы экстраннай эвакуацыі кніжных каштоўнасцей ва ўмовах надзвычайных сітуацый.

Кніжныя помнікі, якія маюць гісторыка-культурную, мастацкую, маёмасную каштоўнасць, могуць падлягаць страхаванню, што суправаджаецца вызначэннем страхавога кошту кожнага паасобніка і афармленнем адпаведнай дакументацыі.

Экспанаванне або іншыя формы перамяшчэння кніжных помнікаў за межы ўстаноў-фондатрымальнікаў ажыццяўляецца пры абавязковай умове іх страхавання за кошт юрыдычных ці фізічных асоб, якія атрымалі дазвол на перамяшчэнне, на тэрмін, узгоднены з органамі аховы культурнай спадчыны.

Вывоз кніжных помнікаў за межы Беларусі ажыццяўляецца ў парадку, устаноўленым заканадаўствам Рэспублікі Беларусь.